

ISHLAB CHIQUARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Ergasheva Dildora Atavullo qizi

*Toshkent amaliy fanlar universiteti Iqtisodiyot
fakulteti Bank ishi va audit yoʻnalishi talabasi.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga taʼsir etuvchi iqtisodiy mexanizmlar, ularning mohiyati, tarkibiy tuzilishi hamda amaliyotdagi ahamiyati keng yoritilgan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish korxonalar uchun muhim strategik yoʻnalish hisoblanadi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, resurslardan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish va boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali iqtisodiy natijalarni yaxshilashning samarali yoʻllari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: samaradorlik, iqtisodiy mexanizm, innovatsiya, raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish resurslari, modernizatsiya, boshqaruv tizimi.

Hozirgi davrda dunyo iqtisodiyotida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish masalasi har bir mamlakat va korxona miqyosida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bozor iqtisodiyotining asosiy talablaridan biri bu — minimal xarajatlar evaziga maksimal natijaga erishishdir. Ishlab chiqarish samaradorligi deganda, ishlab chiqarish jarayonida mehnat, xomashyo, texnika, kapital va vaqt kabi resurslardan eng oqilona va maqsadga yoʻnaltirilgan foydalanish orqali iqtisodiy natijaga erishish tushuniladi.

Oʻzbekiston iqtisodiy tizimida ham soʻnggi yillarda modernizatsiya, raqamlashtirish va innovatsion yondashuvlar orqali samaradorlikni oshirish boʻyicha keng koʻlamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuning uchun ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning iqtisodiy mexanizmlarini chuqur oʻrganish va ularni amaliyotga tatbiq etish zaruriy masalaga aylanmoqda.

Ishlab chiqarish samaradorligi — bu ishlab chiqarish jarayonining iqtisodiy natijalari bilan sarflangan resurslar oʻrtasidagi nisbatni ifodalovchi koʻrsatkichdir. U korxonaning foydadorlik darajasini, mahsulot birligiga toʻgʻri keladigan xarajat miqdorini va mehnat unumdorligini belgilaydi.

Samaradorlikning oshishi ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, innovatsiyalarni joriy etish, energiya va mehnat resurslarini tejash, shuningdek, ilgʻor boshqaruv usullarini qoʻllash bilan chambarchas bogʻliqdir. Natijada korxonaning raqobatbardoshligi oshadi, ichki va tashqi bozorlarda mustahkam oʻrin egallaydi.

Iqtisodiy mexanizm — bu korxonaning ishlab chiqarish faoliyatini tartibga soluvchi, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi vositalar, usullar va iqtisodiy

munosabatlar majmuasidir. Ular ishlab chiqarish jarayonini boshqarish, resurslarni taqsimlash va iqtisodiy rag‘batlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy mexanizmlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

- Bozor mexanizmlari – talab va taklif, narx, foyda, soliq tizimi, raqobat muhiti.
- Moliyaviy mexanizmlar – investitsiya siyosati, kreditlash tizimi, amortizatsiya siyosati, moliyaviy nazorat.
- Innovatsion mexanizmlar – yangi texnologiyalar, avtomatlashtirish, raqamli boshqaruv tizimlari, ilmiy-tadqiqot faoliyati.
- Motivatsion mexanizmlar – xodimlar mehnatini moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirish, ish haqi tizimini takomillashtirish.
- Ekologik mexanizmlar – resurslarni tejash, chiqindilarni qayta ishlash va yashil iqtisodiyot tamoyillarini tatbiq etish.

Bu mexanizmlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unlashuvi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning poydevorini tashkil etadi [1].

Bundan tashqari, O‘zbekiston sanoat ishlab chiqarishini jadallashtirish maqsadida so‘nggi yillarda mamlakat miqyosida qator me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi. Ushbu hujjatlar, avvalo, sanoatning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirishga, mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilishga hamda yangi industrial yo‘nalishlarni shakllantirishga qaratilgan. Mazkur me‘yoriy-huquqiy bazaning yaratilishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini mustahkamlashda ham muhim o‘rin tutadi.

Sanoatning izchil rivojlanishi bevosita investitsion jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli, qabul qilingan me‘yoriy-huquqiy hujjatlar investitsiya faoliyatini tartibga soluvchi tashkiliy-huquqiy hujjatlar bilan o‘zaro uyg‘unlikda ishlab chiqilgan. Bunday yondashuv ishlab chiqarish tizimini modernizatsiya qilish, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish va mahsulot eksportini kengaytirish imkonini beradi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni bu boradagi asosiy huquqiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur qonun investitsiyalarni jalb etish, ularning samarali ishlatilishini ta‘minlash hamda investorlar uchun qulay huquqiy muhit yaratish orqali sanoat sohasining innovatsion rivojlanishini rag‘batlantiradi.

Bundan tashqari, mamlakat sanoat korxonalarida innovatsion boshqaruv tizimini takomillashtirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Innovatsion boshqaruvning samaradorligini oshirish uchun korxona strategik rivojlanish maqsadlari bilan uzviy bog‘liq holda innovatsion yo‘nalishlarni aniqlash, yangiliklarni amaliyotga joriy etish va ularni tizimli boshqarish talab etiladi. Bu jarayonda “innovatsion boshqaruv maqsadlari daraxti”ni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- Texnologik yangilanish va avtomatlashtirish – ishlab chiqarishning texnik asosini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish.
- Mehnat unumdorligini oshirish – xodimlarning kasbiy malakasini oshirish, innovatsion fikrlashni rag‘batlantirish.
- Resurslardan oqilona foydalanish – energiya, xomashyo va mehnat resurslarini tejash orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish.
- Tashkiliy boshqaruvni takomillashtirish – ishlab chiqarish strukturasi soddalashtirish, qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirish.
- Marketing strategiyasini rivojlantirish – bozor tahlili asosida iste’molchi ehtiyojiga mos mahsulot ishlab chiqarish.
- Innovatsion menejment tizimini joriy etish – ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga tatbiq etish va texnologik yangiliklarni tijoratlashtirish.

Korxonaning innovatsion boshqaruv tizimi samaradorligi doimiy ravishda turli ichki va tashqi omillar ta’sirida shakllanadi. Ushbu omillar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular korxonaning rivojlanish sur‘atlari, raqobatbardoshligi hamda innovatsion faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish darajasini belgilab beradi.

Ichki omillar tarkibiga, eng avvalo, korxona rahbariyatining tadbirkorlik salohiyati va boshqaruv qobiliyati kiradi. Shuningdek, xodimlarning malakasi, ularning ijodkorlik darajasi va yangiliklarni qabul qilishga tayyorligi ham innovatsion boshqaruv samaradorligini belgilovchi muhim ko‘rsatkichlardandir. Korxona ichidagi kommunikatsiya tizimining rivojlanganligi, ma’lumot almashinuvi tezligi va ochiqligi ham innovatsion jarayonlarning muvaffaqiyatiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Tashkiliy tuzilmaning moslashuvchanligi, boshqaruv darajalarining aniq chegaralanganligi va resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatlari ham ichki omillar sirasiga kiradi.

Bundan tashqari, korxonaning innovatsion siyosati bozorga yo‘naltirilgan bo‘lishi, ya’ni ishlab chiqilayotgan yangiliklar iste’molchilarning real ehtiyojlariga javob berishi muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur moliyaviy, moddiy va intellektual resurslarning yetarililigi ham ichki samaradorlikni belgilaydi.

Tashqi omillar esa korxona faoliyat yuritayotgan muhit bilan bog‘liq bo‘lib, ular ham innovatsion boshqaruvga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Jumladan, mamlakatda innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlovchi davlat siyosati, qonunchilik bazasining rivojlanganligi, soliq imtiyozlari, grant va subsidiyalar mavjudligi innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, konsalting va maslahat xizmatlarining sifati, moliyaviy institutlar tomonidan beriladigan yordam miqdori ham korxonalarning yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bo‘yicha qator iqtisodiy dasturlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030”, “Sanoatni rivojlantirish dasturi”, “Yashil iqtisodiyotga o‘tish konsepsiyasi” va “Innovatsion rivojlanish strategiyasi” ishlab chiqarish sohasida iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirishga yo‘naltirilgan.

Bu islohotlar natijasida ishlab chiqarish jarayonida raqamli boshqaruv tizimlari, “aqlli” texnologiyalar, avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari keng joriy qilinmoqda. Bu esa nafaqat samaradorlikni oshirish, balki eksport salohiyatini kuchaytirishga ham xizmat qilmoqda [4].

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish — bu faqat texnik jarayon emas, balki keng qamrovli iqtisodiy boshqaruv tizimidir. Samaradorlikni ta‘minlash uchun iqtisodiy mexanizmlarni to‘g‘ri tanlash, ularni o‘zaro uyg‘un holda qo‘llash va ularning amaliy natijasini baholash zarur. Innovatsiyalarni keng joriy etish, mehnat unumdorligini oshirish, resurslardan tejamkor foydalanish va boshqaruv tizimini zamonaviylashtirish orqali har bir korxona o‘z ishlab chiqarish salohiyatini maksimal darajada oshirishi mumkin. Bu esa O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini mustahkamlab, barqaror o‘shishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Q.X. Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2021.
2. Xodjayev B., Qosimov A. Korxona iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
3. To‘xtasinov A., Ismoilov O. Innovatsion iqtisodiyot va ishlab chiqarish samaradorligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Soliyev N. O‘zbekiston sanoat tarmoqlarida samaradorlikni oshirish omillari. – Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar instituti, 2023.